

बस्तीभित्रका सबै वर्ग र समुदाय (महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेसी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडावर्ग, अल्पङ्ख्यक, सिमान्तकृत, युवा, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसङ्ख्यक, आदि) को प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्नुपर्दछ।

बस्ती/टोलस्तरमा हुने योजना तर्जुमा प्रक्रियामा टोल वा बस्ती भित्रका क्रियाशील सामुदायिक संस्थाहरू (टोल विकास संस्था, आमा समूह, बाल क्लव वा सञ्जाल, युवा क्लव, नागरिक सचेतना केन्द्र, विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट गठन भएका समूह आदि) लाई पनि सहभागी गराउनु पर्दछ। बस्तीमा योजना छनौट गर्दा दिगो विकास लक्ष्य प्राप्त गर्ने एवम् विपद् जोखिम न्यूनीकरण, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्न सहजीकरण र प्राथमिकता दिनुपर्नेछ। बस्ती/टोल तहको छलफलबाट टिपोट तथा छनौट भएका आयोजना तथा कार्यक्रमको अभिलेख तयार गरी संयोजकले निर्धारित ढाँचामा वडा समितिमा पेश गर्नु पर्नेछ। बस्ती/टोल तहमा योजना छनौट गर्ने र वडा समितिमा पेश गर्ने विवरण फाराम **अनुसूची - २३** मा दिइएको छ।

चरण ४ : वडास्तरमा प्राथमिकता निर्धारण तथा छनौट

यस चरण अन्तर्गतका कार्यहरू देहायअनुसार सञ्चालन गर्नुपर्नेछ:-

४.१ बस्ती/टोलस्तरबाट प्राप्त आयोजना/कार्यक्रम विषय क्षेत्रअनुसार सूची तयार गर्ने

बस्ती/टोलस्तरबाट प्राप्त आयोजना/कार्यक्रमहरूलाई एकीकृत गरी विषयक्षेत्रअनुसार छुट्याई निर्धारित ढाँचामा सूचीकृत गर्नुपर्दछ। यस प्रकारको आयोजनाको सूचीमा वडा समितिले पहिचान गरेका वडास्तरीय आयोजनाहरू समेत समावेश गरी प्राथमिकता निर्धारणका लागि वडा समितिको बैठकमा पेश गर्नुपर्दछ। यसरी सूची पेश गर्दा प्राथमिकता समेत निर्धारण गरी पेश गर्दा छलफलका लागि आधार उपलब्ध हुनसक्दछ।

४.२ वडा तहमा आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण तथा छनौट गर्ने

यस प्रकार छनौट भएका आयोजना तथा कार्यक्रमको सूचीबाट वडा समितिले कार्यपालिकाबाट उपलब्ध आयोजना प्राथमिकता निर्धारणका आधारहरू तथा बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शनको आधारमा आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्नुपर्दछ। वडा समितिले आयोजना/कार्यक्रमको प्राथमिकताक्रम निर्धारण गर्दा स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तोकेको आधार तथा विधि बमोजिम गर्नुपर्नेछ। आयोजना तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारणको आधार, विधि तथा ढाँचा **अनुसूची - ११** मा दिइएको छ। वडा समितिले बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शनको आधारमा वडालाई प्राप्त बजेट सीमा भित्र रही वडा मार्फत् सञ्चालन हुने प्राथमिकताक्रममा रहेका आयोजना/कार्यक्रमको विवरण तयार गर्नुपर्दछ। वडा समितिले कार्यपालिकामा पेश गर्ने आयोजना तथा कार्यक्रमको विवरणको ढाँचा **अनुसूची - २४** अनुसार हुनुपर्नेछ।

वडास्तरको बजेट सीमाभित्र रही वडा समितिले पारित गरेको आयोजना तथा कार्यक्रमलाई दोहोरो नपर्ने भएमा त्यसैलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले अन्तिम रूप दिन उपयुक्त हुन्छ। यसका साथै वडा समितिले दुई वा सोभन्दा बढी वडा समेटिने महत्वपूर्ण आयोजना/कार्यक्रमहरू तथा वडास्तरीय बजेट सीमाले नपुग्ने आयोजनाहरू समावेश गर्नुपर्ने भएमा औचित्य खुलाई छुट्टै सूची तयार गरी कार्यपालिकामा

पठाउन सकिनेछ। यसको लागि **अनुसूची - २४** को फाराम प्रयोग गर्न सकिनेछ। यस सूचीलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले कार्यपालिका अन्तर्गतका सम्बन्धित महाशाखा, शाखा वा एकाइमा पठाउनु पर्नेछ।

चरण ५: बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

यस चरण अन्तर्गतका कार्यहरू देहाय अनुसार सञ्चालन गरिनेछः-

५.१ विषयगत क्षेत्र आयोजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने

विषयगत महाशाखा, शाखा तथा एकाइले प्राप्त बजेट सीमा तथा मार्गदर्शन अनुसार विषयगत आयोजना/कार्यक्रमको सूची तयार गर्नुपर्दछ। यसरी सूची तयार गर्दा, आवधिक योजना, आयोजना बैङ्क, चालु आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचना र वडा समिति लगायत विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई आधार लिनुपर्दछ। सूचीमा समावेश आयोजना तथा कार्यक्रमलाई महाशाखा/शाखा/एकाइले प्राथमिकताक्रम निर्धारण गरी **अनुसूची - २५** बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित विषयगत समितिमा पेश गर्नुपर्दछ।

गाउँ/नगरस्तरीय विषयगत आयोजनाको सूची

गाउँ/नगरस्तरीय विषयगत क्षेत्र आयोजना/कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्दा देहायका स्रोतलाई आधार लिनु पर्दछ :

- गाउँ/नगरपालिकाका गौरवका संभाव्य आयोजना/कार्यक्रमहरू;
- आवधिक तथा विषयगत गुर्योजनामा समावेश आयोजना तथा कार्यक्रमहरू;
- आयोजना बैङ्क तथा मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश भएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू;
- सशर्त र सम्पूरक अनुदान अन्तर्गत सञ्चालन हुने आयोजना तथा कार्यक्रमहरू;
- वडा समितिबाट छुट्टै सूचीको रूपमा प्राप्त भएका आयोजना तथा कार्यक्रम आदि।

५.२ गैसस र अन्य सङ्घ/संस्थाबाट योजना तथा बजेट सङ्कलन गर्ने

गाउँ/नगरपालिका क्षेत्रभित्र कार्यरत अ/गैसस, उपभोक्ता समिति, सहकारी, अन्य सामाजिक तथा सामुदायिक सङ्घ/संस्थाबाट आगामी आर्थिक वर्षमा सञ्चालन गर्न प्रस्ताव गरेका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू निर्धारित वा आ-आफ्नो ढाँचामा **जेष्ठ १० गतेभित्र** कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्दछ। यसरी पेश भएका आयोजना तथा कार्यक्रमको विषयमा छलफल गर्न बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले बैठक बोलाउन सक्नेछ।

५.३ विषयगत समितिहरूमा छलफल र प्राथमिकता निर्धारण गर्ने

विषयगत महाशाखा/शाखा/एकाइबाट प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमलाई विषयगत समितिहरूमा छलफल गरी विषय क्षेत्र अनुसार पुनः प्राथमिकता निर्धारण गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेश गर्नुपर्नेछ। विषयगत समितिहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रसँग सम्बन्धित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूलाई

अनुसूची ११:**कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकीकरण तथा साङ्केतिकरणको आधार तथा प्रक्रिया**

(दिग्दर्शनको दफा परिच्छेद ३ को ३.५.५ को चौथो अनुच्छेदसँग सम्बन्धित)

१. कार्यक्रम/आयोजना प्राथमिकीकरणका आधार, विधि तथा प्रक्रिया**१.१ प्राथमिकीकरण लागि विषय क्षेत्र तथा उपक्षेत्र निर्धारण**

विकास आयोजना/कार्यक्रमलाई प्राथमिकीकरण गर्न आयोजना/कार्यक्रमलाई पाँच वटा प्रमुख विषय क्षेत्रहरूमा वर्गीकरण गरी र त्यसअन्तर्गत पर्ने उपक्षेत्रहरू देहाय बमोजिम छुट्याइएको छ।

क्र.सं.	प्रमुख क्षेत्र	उपक्षेत्र
१.	आर्थिक क्षेत्र	कृषि तथा पशुपन्छी, सिंचाइ, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति, संस्कृति तथा पर्यटन, सहकारी तथा गरिवी निवारण
२.	सामाजिक क्षेत्र	स्वास्थ्य तथा पोषण, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि, युवा तथा खेलकुद, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण, संरक्षण, खानेपानी तथा सरसफाइ
३.	पूर्वाधार क्षेत्र	सडक तथा यातायात व्यवस्था, शहरी विकास, सूचना तथा सञ्चार, जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा र स्थानीय पूर्वाधार
४.	वन तथा वातावरण	वन तथा भू-संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण
५.	सुशासन तथा अन्य क्षेत्र	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, स्रोत परिचालन, स्थानीय योजना तथा तथ्याङ्क

१.२ प्राथमिकता निर्धारणका लागि अङ्क भार

प्राथमिकीकरणका लागि सबै क्षेत्रमा लागू हुने गरी छ वटा सामान्य आधार तय गरिएका छन् भने प्रत्येक क्षेत्रका लागि छुट्टाछुट्टै दुईवटा क्षेत्रगत आधार तय गरिएको छ। सामान्य आधारलाई कुल ७० अङ्क र क्षेत्रगत आधारलाई कुल ३० अङ्क राखिएको छ। प्रत्येक आधारमा आयोजना/कार्यक्रमलाई अङ्क प्रदान गर्दा देहायअनुसार अङ्क प्रदान गरिनेछ।

क्र.सं.	योगदान	शीर्षक	अङ्क		
			पूर्णाङ्क (१५)	पूर्णाङ्क (१०)	पूर्णाङ्क (५)
१.	प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान गरेमा	अति उत्तम	१५	१०	५
२.	अप्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान गरेमा	उत्तम	१०	६	३
३.	कम वा सामान्य योगदान गरेमा	सामान्य	५	३	१
४.	योगदान नपुऱ्याएमा	न्यून	०	०	०

१.३ प्राथमिकताक्रम निर्धारण

आयोजना/कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गर्दा सबै क्षेत्रमा लागू हुने पाँच वटा सामान्य आधारहरूमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्ने र प्रत्येक क्षेत्रका लागि सम्बन्धित क्षेत्रका दुईवटा आधारमा अङ्क प्रदान गर्नुपर्नेछ। यसरी सामान्य र क्षेत्रगत आधारहरूबाट प्राप्त अङ्क जोडी कुल प्राप्ताङ्क निर्धारण गर्नुपर्नेछ। कुल प्राप्ताङ्कमा आयोजना/ कार्यक्रमलाई प्राप्त अङ्कको आधारमा देहाअनुसार प्रथम प्राथमिकता प्राप्त (Priority 1 – P1) र द्वितीय प्राथमिकता प्राप्त (Priority 2 – P2) गरी २ वटा प्राथमिकताक्रममा वर्गीकरण गरिनेछ।

क्र. स.	कुल प्राप्ताङ्क	प्राथमिकताक्रम
१.	७५ वा सो भन्दा बढी अङ्क भएमा	पहिलो (P1)
२.	७५ भन्दा कम अङ्क भएमा	दोस्रो (P2)

नोट : माथि उल्लेख गरिएको आधार बमोजिम वर्गीकरण गर्दा कुनै क्षेत्रमा दुई तिहाई भन्दा बढी कार्यक्रम/ आयोजना P1 अन्तर्गत परेमा P1 हुनको लागि आवश्यक न्यूनतम अङ्क परिमार्जन गरी प्राथमिकीकरण वा स्तरीकरण (Ranking) गरिनेछ।

१.४ प्राथमिकता निर्धारणका आधार

(क) सामान्य आधार

१. चालु आवधिक योजनाको फराकिलो आधारको समावेशी आर्थिक वृद्धिको लक्ष्य प्राप्तमा योगदान पुऱ्याउने : (१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने ▪ स्थानीय उत्पादन ▪ स्थानीय आय वृद्धि	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रूपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. स्थानीय तहको प्राथमिकता वा तुलनात्मक लाभका क्षेत्रमा योगदान पुऱ्याउने : (१० अङ्क)

क.	स्थानीय तहको प्राथमिकता वा तुलनात्मक लाभ भएका प्रमुख दुई क्षेत्रको उत्पादन वा आयवृद्धिमा प्रत्यक्ष वा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रूपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

३. दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तमा योगदान पुऱ्याउने : (१० अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
	• दिगो विकासको लक्ष्य १ (SDG 1) (सवै प्रकारका गरिवीको अन्त्य)	
	• दिगो विकासको लक्ष्य ८ (SDG 8) को पूर्ण र उत्पादनमूलक रोजगारी प्राप्ति/वृद्धि	
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रूपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

४. सहभागिताको अवस्था : (१० अङ्क)

क.	निम्न क्षेत्र वा संस्थाहरू मध्ये कुनै एकको सहभागिता रहने • नागरिक समाज, सामुदायिक संस्था, गैरसरकारी संस्था, उपभोक्ता समूह वा सेवाग्राही, वा निजी क्षेत्र	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रूपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

५. समावेशीकरणमा योगदान : (१० अङ्क)

(क) क्षेत्रीय समावेशीकरणमा योगदान (५ अङ्क)

क.	६६% भन्दा बढी वस्ती/टोलहरूलाई प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	५०% भन्दा बढी वस्ती/टोलहरूको विकासमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	३३% भन्दा बढी वस्ती/टोलहरूको विकासमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	३३% भन्दा कमी वस्ती/टोलहरूको विकासमा मात्र योगदान पुऱ्याउने	न्यून

(ख) सामाजिक समावेशीकरण र लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणमा योगदान : (५ अङ्क)

क.	सामाजिक र लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण, समानता र मशक्तीकरण (SDG 5) लाई प्रत्यक्ष तथा उल्लेख्य रूपमा बढावा दिने	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय रूपमा योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा कम वा सामान्य योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

६. आयोजनाको पूर्व कार्य प्रगति, सम्पन्न हुने लाग्ने समय वा कार्यान्वयन तयारी कार्य : (१५ अङ्क)

क.	क्रमागत वा सालवसाली आयोजना वा कार्यक्रमको लागि: • चालु आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्मको औपत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ८० प्रतिशत वा सो भन्दा माथि रहेको, वा • आगामी आ.व.मा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको वा नयाँ आयोजनाको लागि : आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य पूरा भएको ।	अति उत्तम
----	---	-----------

ख.	क्रमागत वा सालवसाली आयोजना वा कार्यक्रमको लागि: - चालु आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्मको औषत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ६५ देखि ८० प्रतिशतसम्म रहेको, वा - आगामी दुई वर्षमा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको वा नयाँ आयोजनाको लागि : आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य अन्तिम चरणमा रहेको ।	उत्तम
ग.	क्रमागत वा सालवसाली आयोजना वा कार्यक्रमको लागि: - चालु आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्मको औषत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ५० देखि ६५ प्रतिशतसम्म रहेको, वा - आगामी तीन वर्षमा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित रहेको वा नयाँ आयोजनाको लागि : आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य भइरहेको ।	सामान्य
घ.	क्रमागत वा सालवसाली आयोजना वा कार्यक्रमको लागि: - चालु आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्मको औषत भौतिक तथा वित्तीय प्रगति ५० प्रतिशत भन्दा कम रहेको, वा - आगामी चार वर्षसम्ममा आयोजना सम्पन्न हुने सुनिश्चित नरहेको वा नयाँ आयोजनाको लागि : आयोजना कार्यान्वयन तयारी कार्य नभएको ।	न्यून

(ख) क्षेत्रगत आधार

अ. आर्थिक क्षेत्र: कृषि तथा पशुपन्छी, सिँचाई, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति, संस्कृति तथा पर्यटन, सहकारी तथा गरिवी निवारण आदि ।

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान : (१५ अङ्क)

क.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान :

(१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने - दिगो विकासको लक्ष्य ९ (SDG 9) को दिगो समावेशी औद्योगिकीकरण प्रवर्द्धन गर्न, वा - आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन गर्न, वा - वस्तु र सेवाको आन्तरिक आपूर्ति व्यवस्थापन गर्न, वा - पर्यटन पूर्वाधार निर्माण र पर्यटक आगमनमा वृद्धि गर्न, वा - मर्यादित कामको प्रवर्द्धन/सुमधुर औद्योगिक सम्बन्ध कायम गर्न, वा - राजस्व वृद्धि खर्च व्यवस्थापन गर्न	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

आ. सामाजिक क्षेत्र: स्वास्थ्य तथा पोषण, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि, युवा तथा खेलकुद, महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण, खानेपानी तथा सरसफाइ आदि।

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान:

(१५ अङ्क)

क.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान :

(१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने: - दिगो विकास लक्ष्य ३ (SDG 3) को स्वस्थ जीवन प्राप्तिमा लागि बाल मृत्युदर न्यूनीकरण गर्न, वा - मालु मृत्युदर न्यूनीकरण वा मलेरिया, क्षयरोग, ज्वर नियन्त्रण गर्न, वा - दिगो विकास लक्ष्य ४ (SDG 4) को सबैको लागि समावेशी र गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्ति गर्न, वा - प्राथमिक एवम् माध्यमिक तहमा छात्रा/छात्रको अनुपात वृद्धि गर्न, वा - नदीन खोज गर्न र प्रविधि प्राप्ति गर्न, वा - दिगो विकासको लक्ष्य ६ (SDG 6) को खानेपानी र सरसफाइ सेवाको उपलब्धताको दिगो सुनिश्चितता गर्न, - लैङ्गिक समानता वा सशक्तीकरण गर्न, वा - संस्कृति प्रवर्द्धन गर्न,	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(इ) पूर्वाधार क्षेत्र: सडक तथा यातायात व्यवस्था, शहरी विकास, सूचना तथा सञ्चार, जलविद्युत् तथा वैकल्पिक ऊर्जा र स्थानीय पूर्वाधार आदि।

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान:

(१५ अङ्क)

क.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान :

(१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने : - दिगो विकासको लक्ष्य ७ (SDG 7) को दिगो र आधुनिक ऊर्जा सुनिश्चितता गर्ने, वा - दिगो विकासको लक्ष्य ९ (SDG 9) को दिगो सडक र अन्य यातायात र सिंचाई सुविधा बढाउने, वा - दिगो विकासको लक्ष्य १३ (SDG 13) को जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र वातावरण संरक्षण गर्ने, वा - दिगो विकासको लक्ष्य ११ (SDG 11) को सुरक्षित, सबल, समावेशी र दिगो शहर विकास गर्ने	अति उत्तम
ख.	माथिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माथिका विषयहरूमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माथिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(ई) वन वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्र: जलाधार संरक्षण, वन तथा भू-संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, विपद् व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण आदि।

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान:

(१५ अङ्क)

क.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तिमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तमा योगदान :

(१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने : • दिगो विकासको लक्ष्य २ (SDG 2) को भोकमरीको अन्त्य, खाद्य सुरक्षा, उन्नत पोषण प्राप्त र दिगो कृषि प्रवर्द्धन गर्न, वा • दिगो विकासको लक्ष्य १५ (SDG 15) को वनको दिगो व्यवस्थापन, भूक्षय रोकथाम, जैविक विविधताको क्षति रोक्न, वा • आधुनिक भूमि व्यवस्थापन गर्न वा • विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न	अति उत्तम
ख.	माधिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माधिका विषयहरूमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माधिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

(उ) सुशासन तथा अन्य क्षेत्र: मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, स्रोत परिचालन, स्थानीय योजना तथा तथ्याङ्क आदि ।

१. चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तमा योगदान: (१५ अङ्क)

क.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तमा प्रत्यक्ष र उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने	अति उत्तम
ख.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तमा अप्रत्यक्ष र उच्च योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	चालु आवधिक योजनाको क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्य अनुरूपको नतिजा प्राप्तमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. दिगो विकासको क्षेत्रगत लक्ष्य प्राप्तमा योगदान :

(१५ अङ्क)

क.	निम्न विषयहरूमा प्रत्यक्ष तथा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याउने: • दिगो विकासको लक्ष्य १३ (SDG 13) को विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र वातावरण संरक्षण गर्न, वा • दिगो विकास लक्ष्य १६ (SDG 16) को शान्ति सुरक्षा अभिवृद्धि गर्न, वा • सुशासन अभिवृद्धि गर्न, वा • न्यायमा सबैको पहुँच बढाउन, वा • जनसङ्ख्या व्यवस्थापन गर्न, वा • योजना तथा तथ्याङ्क प्रणालीमा सुधार र सुदृढीकरण गर्न	अति उत्तम
ख.	माधिका विषयहरूमा अप्रत्यक्ष र उल्लेख्य योगदान पुऱ्याउने	उत्तम
ग.	माधिका विषयहरूमा सामान्य वा कम योगदान पुऱ्याउने	सामान्य
घ.	माधिका विषयहरूमा योगदान नपुऱ्याउने	न्यून

२. साधारण बजेटको प्राथमिकीकरण

२.१. प्राथमिकता निर्धारणका आधार

क्र.सं.	आधार	अङ्क
१.	जनतालाई प्रत्यक्ष सेवा गर्न सहयोग गर्ने	५
२.	सुशासन कायम गर्न योगदान पुऱ्याउने	५
३.	राजस्व वृद्धि गर्न सहयोगी कार्यहरू	५
४.	विकास कार्यमा योगदान पुऱ्याउने	५
५.	मानव संशाधन विकास, वातावरण संरक्षण र क्षेत्रीय सन्तुलनमा योगदान पुऱ्याउने	५
	जम्मा	२५

२.२. साधारण बजेटको भार प्रदान गर्ने तरिका

क्र.सं.	योगदान	अङ्क
१.	अति उच्च सहयोग पुग्ने	५
२.	उच्च सहयोग पुग्ने	३.५
३.	सामान्य सहयोग पुग्ने	२
४.	सहयोग नपुग्ने	०

२.३. प्राथमिकताक्रम निर्धारण

क्र.सं.	कुल प्राप्त/अङ्क	प्राथमिकताक्रम
१.	१७.५ वा सोभन्दा बढी अङ्क प्राप्त भएमा	पहिलो (P1)
२.	१७.५ वा सोभन्दा कम अङ्क प्राप्त भएमा	दोस्रो (P2)

३. लैङ्गिक सङ्केत निर्धारण प्रक्रिया

३.१ पृष्ठभूमि

महिला र पुरुषको आवश्यकता अनुरूप कार्यक्रम र बजेट विनियोजन गर्न लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटलाई माध्यमको रूपमा लिइएको छ। सार्वजनिक स्रोत र साधनको अनुमान, वितरण र उपयोगलाई प्रभावकारी तुल्याउन आर्थिक वर्ष २०६४/६५ देखि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याइएको हो। खासगरी निर्णय प्रक्रियामा महिलाहरूको अर्थपूर्ण सहभागिता बढाउन, प्राप्त लाभको समानुपातिक वितरण गर्न र रोजगारी वृद्धि गर्न, समयको प्रयोगमा गुणात्मक सुधार गर्न लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रणालीले कार्यक्रम तर्जुमा गर्न प्रत्यक्ष सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्य लिएको छ।

३.२ लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटका मान्यता

लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट देहायअनुसारको मान्यतामा आधारित रहेको छ।

- बजेटका सबै प्रक्रिया र यसले पार्ने प्रभाव लैङ्गिक रूपमा तटस्थ हुँदैन। बजेट तर्जुमा सम्बन्धी नीतिहरू, राजस्व सङ्कलन र खर्च सबै पक्षहरूमा यो तथ्य लागू हुन्छ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटले लैङ्गिक समानताको नीति एवम् समष्टिगत आर्थिक नीतिका बीच सम्बन्ध स्थापित गर्दछ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट प्रक्रियाको प्रारम्भ नै कार्यक्रम तथा बजेटले महिला र पुरुषमा पार्न सक्ने प्रभावको विश्लेषणबाट हुन्छ। त्यसपछि कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा लैङ्गिक पक्षको समायोजन गर्नुपर्दछ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटले लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरणलाई कार्यान्वयनमा लैजान योगदान पुऱ्याउँदछ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट भन्नाले महिलाका लागि छुट्टै बजेट होइन। बजेट र कार्यक्रमका सबै पक्षहरूमा महिला र पुरुषको सन्तुलित लाभ सुनिश्चित गर्ने प्रक्रिया हो।

३.३ लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा

लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा गर्दा निम्नलिखित पाँच चरणहरूमा ध्यान दिनुपर्दछः

- पहिलो : जुन क्षेत्रका लागि कार्यक्रम तथा आयोजना तर्जुमा गर्न लागिएको हो, सो क्षेत्रको वस्तुस्थिति; महिला तथा पुरुषका अवस्था देखाउने खण्डीकृत सूचना तथा तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ।
- दोस्रो : कार्यक्रम तथा आयोजना तर्जुमा गर्दा, प्राथमिकता निर्धारण गर्दा र छनौट गर्दा ती कार्यक्रमहरूले लैङ्गिक पक्षलाई यथेष्ट ध्यान पुऱ्याएको छ वा छैन साथै पहिलो चरणमा उल्लिखित अवस्थालाई सम्बोधन गर्ने खालका कार्यक्रमहरू छनौट गरेको छ कि छैन सोको विश्लेषण गर्नुपर्दछ।
- तेस्रो : छनौट भएका कार्यक्रमहरूको लैङ्गिक हिसाबले संवेदनशील पक्षहरूलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि लाग्ने लागतको मूल्याङ्कन गरी प्रयाप्त बजेट विनियोजन गरिएको छ कि छैन भन्ने कुरा जाँच गर्नुपर्दछ।
- चौथो : यसरी निस्क्यौल गरेका कार्यक्रमहरूका लागि आवश्यक बजेट उपयुक्त खर्च शीर्षकमा राखेको छ कि छैन जाँच गर्नुपर्दछ। साथै ती कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनबाट हुने उपलब्धिको बारेमा सुनिश्चितता गर्नु जरुरी हुन्छ।
- पाँचौ : छनौट भएका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनबाट महिलाहरूमा सकारात्मक परिवर्तन आउन सक्दछ भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ।

३.४ लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटको वर्गीकरण र सङ्केत

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयबाट जारी प्रदेश तथा स्थानीय तहका लागि लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट नमूना निर्देशिका, २०७७ अनुसार सरकारी व्यवस्था, योजना, कार्यक्रम र सेवालाई दुई तहमा वर्गीकरण गरी लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट सङ्केत प्रदान गर्नुपर्दछ।

पहिलो तह: योजना, कार्यक्रम वा आयोजनाका क्रियाकलापहरूलाई तीन तहमा वर्गीकरण गर्ने :

- (क) निर्दिष्ट: महिला तथा बालबालिका प्रति निर्दिष्ट रूपले लक्षित क्रियाकलापहरू उदाहरणको लागि महिलाहरूको लागि सीप विकास तालिम, बालिकाहरूका लागि छात्रवृत्ति आदि।

- (ख) सहयोगी: महिला सशक्तिकरण तथा लैङ्गिक समानताप्रति उत्तरदायी तथा सोको सहज वातावरणको श्रृजना गर्ने खालका क्रियाकलापहरू; उदाहरणको लागि खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन, लैङ्गिक समानताका लागि अध्ययन र सेवा प्रदायकहरूका लागि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण तालिम, विभेदजन्य पितृसत्तात्मक मूल्य मान्यताहरूमा परिवर्तनका लागि पुरुष र बालकहरूसँग सहकार्य गर्ने,
- (ग) तटस्थ: महिला सशक्तिकरण तथा लैङ्गिक समानताका अवरोधहरूको पहिचान नगर्ने वा सम्बोधन नगर्ने क्रियाकलापहरू।
- दोश्रो तह : लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट सङ्केत (कोडिङ) गर्ने : निर्दिष्ट, सहयोगी तथा तटस्थमा वर्गीकरण गरिएका क्रियाकलापहरूका लागि विनियोजित बजेटको जम्मा निकाल्ने।

लैङ्गिक वर्गीकरणका आधार	लैङ्गिक वर्गीकरण	लैङ्गिक बजेट कोड
यदि निर्दिष्ट, सहयोगी र तटस्थमा वर्गीकरण गरिएका क्रियाकलापहरूको बजेटको जम्मा आयोजना तथा कार्यक्रमको कूल बजेटको ६० प्रतिशत वा सोभन्दा माथि भए	निर्दिष्ट	१
यदि निर्दिष्ट, सहयोगी र तटस्थमा वर्गीकरण गरिएका क्रियाकलापहरूको बजेटको जम्मा आयोजना तथा कार्यक्रमको कूल बजेटको १० देखि ५९ प्रतिशत भए	सहयोगी	२
यदि निर्दिष्ट क्रियाकलापको बजेटको जम्मा आयोजना तथा कार्यक्रमको कूल बजेटको ९ वा सोभन्दा कम भए	तटस्थ	३

४. जलवायु परिवर्तन बजेट सङ्केत निर्धारण प्रक्रिया

४.१ पृष्ठभूमि

नेपालमा जलवायु परिवर्तन र त्यसका चुनौतीहरू देखा पर्ने थालेको र यसबाट जलस्रोत, कृषि, खाद्यान्न, वन तथा जैविक विविधता, भौतिक पूर्वाधार, जनस्वास्थ्य र पर्यटन लगायतका जीविकोपार्जनका संशाधनहरू अध्याधिक मात्रामा प्रभावित हुँदै गइरहेकोले जलवायु परिवर्तनको विषय महत्वपूर्ण र चिन्ताको विषय बनेको छ। यी समस्याको समाधान गर्न तयार गरिएको जलवायु परिवर्तन नीति २०६७ ले जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्दै जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूल हुँदै न्यून कार्बन उत्सर्जन उन्मुख सामाजिक, आर्थिक विकास पथलाई अवलम्बन गर्दै जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय संयन्त्रमा भएको प्रतिवद्धता अनुरूप सहयोग तथा सहकार्यको प्रवर्द्धन गरी जीवनस्तरमा सुधार ल्याउने लक्ष्य लिएको छ।

जलवायु परिवर्तनको असर र प्रभावको न्यूनीकरण र अनुकूलनको आवश्यकतालाई समेत दृष्टिगत गरी जलवायु परिवर्तन नीति, २०६७ मा भएको व्यवस्था अनुसार राष्ट्रिय अनुकूलन कार्यक्रम (National Adaptation Plan of Action, NAPA) लाई विकास एजेण्डाको रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी सबै प्रकारका स्थलगत कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्दा यस क्षेत्रको कूल बजेटको न्यूनतम ८० प्रतिशत भन्दा बढी रकम स्थानीय स्तरमा पुग्ने गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्ने

हुन्छ। स्थानीय तहमा जाने अनुदान रकमबाट जलवायु परिवर्तन अनुकूलन सम्बन्धी कार्यक्रमका लागि समेत निश्चित रकम छुट्याई कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउन जरुरी छ।

जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यक्रमहरूको समन्वयात्मक ढङ्गले प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न लगानीको वित्तीय रणनीतिक संरचनाको विकास गर्नु जरुरी हुन्छ, जसले लगानीको सुनिश्चितता कायम गर्नुका साथै विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त रकमको लगानीलाई पारदर्शी बनाउन सघाउ पुऱ्याओस्। लगानीको वित्तीय रणनीतिक संरचना निर्माण गर्ने सन्दर्भमा जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा हाल भईरहेका सार्वजनिक खर्च र संस्थागत पुनरावलोकन (Climate Public Expenditure and Institutional Review-CPEIR) ले केही मार्गदर्शन गर्न सक्ने भएकोले विकास बजेटमा जलवायु परिवर्तन बजेट कोड प्रयोग गर्न सिफारिस गरिएको छ। यसै क्रममा नेपाल सरकारले आर्थिक वर्ष २०७०/७१ देखि जलवायु परिवर्तन बजेट कार्यान्वयनमा ल्याएको छ।

४.२ जलवायु परिवर्तन कोडको आवश्यकता

जनवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यको समन्वय सङ्घीय तहमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयले गरिरहेको भए तापनि अन्य तहका सरकारी निकायहरूबाट पनि जलवायु परिवर्तनसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध भएका जलवायु अनुकूलन वा न्यूनीकरणका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएका छन्। जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणका सवै कार्यक्रमहरू सङ्घीय तहमा मात्रै सम्पादन गर्ने गरी समेटिने अवस्था छैन। त्यस्तै अनुसन्धान तथा विकास निर्माण जस्ता शीर्षक अन्तर्गतका विकास कार्यभित्र जलवायु परिवर्तनलाई सम्बोधन गर्ने कार्यहरूमा भएको लगानी बारेको एकीकृत जानकारी गराउन नसक्दा जलवायु परिवर्तनको क्षेत्रमा के कति लगानी भएको छ र के कति लगानीको आवश्यकता छ भन्ने यकिन गर्ने स्पष्ट आधार तय गर्न कठिन हुने अवस्था छ। बजेटमा जलवायु परिवर्तनका कार्यक्रमहरू स्पष्ट नदेखिँदा जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा भएका लगानीको अनुगमनमा कठिनाई पर्ने हुन्छ। जसले गर्दा त्यस्ता कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न र आगामी वर्षहरूमा जलवायु परिवर्तनका क्षेत्रमा लगानीको सुनिश्चितता गर्दै योजना तर्जुमा गर्न कठिनाई पर्दछ।

जलवायु परिवर्तनले विकासका सवै क्षेत्रहरूलाई असर गर्ने र ती असरहरू एक आपसमा सम्बन्धित र आधारित समेत हुने भएकोले जलवायु परिवर्तनको प्रभावको सामाना गर्न समुदाय लगायत संस्थाहरूको अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ। साथै जलवायु परिवर्तन र विकासका विभिन्न क्षेत्र बीचका सम्बन्धका बारेमा सूचना र जानकारी बढाउँदै लैजानु पर्ने हुन्छ। कुन कुन विषय क्षेत्रका कुन कुन कार्यक्रम जलवायु परिवर्तनमा केन्द्रित छन् वा आगामी दिनमा जलवायु परिवर्तनमा कसरी केन्द्रित गर्दै लग्नु पर्दछ भन्ने बारे जानकारी उपलब्ध हुन सकेमा अनुकूलन क्षमता अभिवृद्धिका साथै लगानी वृद्धि गर्न समेत सघाउ पुग्न सक्ने देखिन्छ। साथै जलवायु परिवर्तन र वातावरण व्यवस्थापन कार्यक्रमका बीच रहेको भिन्नता एकिन गरी जलवायु परिवर्तनमा मात्र भएको खर्च छुट्याउने आधारको विकास गर्नु पनि त्यत्तिकै जरुरी छ। यसको लागि जलवायु परिवर्तन बजेट कोडको प्रयोग गर्नु मनासिव हुने भएको र उक्त कोडको प्रयोगले जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी कार्यमा भएको लगानीको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमनमा समेत सहयोग पुग्ने भएकोले जलवायु परिवर्तन बजेट कोडको प्रयोग आवश्यक देखिन्छ।

४.३ जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित कार्यक्रम

देहायका कार्यक्रमहरूलाई जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित कार्य मानी ती कार्यक्रमहरूमा विनियोजित बजेट वा भएको खर्चलाई तलको तालिकामा उल्लेख भएबमोजिम जलवायु परिवर्तन बजेट कोड प्रयोग गर्नुपर्दछ।

- (१) प्राकृतिक सम्पदाको दिगो व्यवस्थापन गर्ने तथा हरियाली अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम;
- (२) भूउपयोग योजना तथा जलवायु परिवर्तनको असरलाई थेग्न सक्ने (Resilient) भौतिक पूर्वाधारको विकास कार्यक्रम;
- (३) जलवायु परिवर्तनको कारणबाट मानव स्वास्थ्यमा देखापर्ने नकारात्मक प्रभावलाई रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने कार्यक्रम;
- (४) जलवायु परिवर्तनको कारणबाट खतरामा परेका जीव (Endangered Species) र जैविक विविधता संरक्षण कार्यक्रम;
- (५) हरित गृह ग्यासको उत्सर्जन कम गर्ने गरी गरिएको फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रम;
- (६) ऊर्जा, सिंचाई र स्वच्छ खानेपानीको लागि जलश्रोतको दिगो उपयोग गर्ने कार्यक्रम;
- (७) खाद्य स्वच्छता (Safety) तथा सुरक्षा (Security) सँग सम्बन्धित कार्यक्रम;
- (८) जलवायु परिवर्तनका कारण उत्पन्न विपद् जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्ने कार्यक्रम;
- (९) हरितगृह ग्यासको उत्सर्जन कम गर्ने तथा न्यून कार्बन उत्सर्जन गर्ने ऊर्जाको प्रयोग गर्नका लागि नवीकरणीय एवं वैकल्पिक ऊर्जाको उत्पादन, प्रयोग तथा यससम्बन्धी प्रविधिको विकास गर्ने कार्यक्रम;
- (१०) जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित सूचना, शिक्षा, सञ्चार, अनुसन्धान तथा विकास एवं तथ्याङ्क सङ्कलन व्यवस्थापनको कार्यक्रम;
- (११) जलवायु परिवर्तन सम्बन्धमा आवश्यक नीति, कानून एवम् कार्ययोजना तयार गर्ने कार्यक्रम।

४.४ जलवायु परिवर्तन बजेट कोडको प्रयोग गर्ने तरिका

प्रस्तावित बजेट तथा कार्यक्रममा जलवायु परिवर्तन बजेट कोड प्रयोग गर्दा देहायबमोजिम गर्नुपर्नेछः

- (१) जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित माथि उल्लिखित कार्यक्रमहरूलाई मात्र जलवायु परिवर्तन बजेट कोडिङ गर्ने,
- (२) प्रस्तावित कार्यक्रम जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भए नभएको उल्लेख गर्न छ वा छैन लेख्ने,
- (३) “छ” लेखिएका सबै कार्यक्रमहरूको बजेट जोड्ने र प्रतिशत निकाल्ने,
- (४) बजेट प्रतिशतको आधारमा उक्त कार्यक्रम देहायबमोजिम १, २ वा ३ मध्ये कुनमा पर्दछ तय गर्ने,

बजेट/बर्षको अनुपात	उपादेयता	बजेट कोड (सङ्केत)
प्रस्तावित कार्यक्रमको ५० प्रतिशत भन्दा बढी बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा	अत्यन्त सान्दर्भिक	१
प्रस्तावित कार्यक्रमको २० देखि ५० प्रतिशत सम्म बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा	सान्दर्भिक	२
प्रस्तावित कार्यक्रमको २० प्रतिशत भन्दा कम बजेट जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित भएमा वा प्रस्तावित कार्यक्रम जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित नभएमा	तटस्थ	३

वडाको बजेट सीमा भित्रका वडास्तरीय आयोजना विवरण फाराम

(दिग्दर्शनको परिच्छेद ४ को दफा ४.८ चरण ४ को ४.२ सँग सम्बन्धित)

प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रमको विवरण				भाग गर्ने (वडा/टोल/ समूह/संस्था)	लाभान्वित घरधुरी वा जनसंख्या	कार्यान्वयन विधि	लागत तथा प्रस्तावित स्रोत		
नाम	स्थल	परिमाण	प्राथमिकता				समुदाय	गापा/नपा	अन्य
आर्थिक विकास									
सामाजिक विकास									
पूर्वाधार विकास									
वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन									
सुशासन तथा सेवा प्रवाह									